

Nola ezagutu nuen On Resurrección

Isidoro de Fagoaga'ren «Unamuno a orillas del Bidasoa y otros ensayos» liburutik, R. Bozas-Urrutia'k euskeraratua.

Bilbao'tik Gernika aldera abiatuak giñan, eguerdi baño lehen, 1922 ko iraillaren 22 an. Zelai-ordeka geldiak, eguzki kiskalgarriaren azpian argi egiten zuten, itsaso leun ta bare bat ziruditela. Berebilla azkar zijoan, leioak zabalik, autsez estalitako bide legorraren barrena. Karlota Dahmen doixtar soprana, Agirresarobe baritonoa —bizidunen artetik ustez baño lehenago aienatua— eta ni ginjoazen artan. Gure asmoa —eta gure aurretik tarteka-marteka zijoazen gañerakoena ere bai— bazkaria Gernika'n egitea zan, eta gero, lokuska suspergarri bat egin ondoren, «Izadi-antzoki» alderuntz abiatzea. Olako izen egokia ezarri bait-zioten funtzio-eratzailleek Uarka'ko ibar zoragarriari, eta artantxe jokatu bear genituen guk, Guridi'ren «Amaya» drama giñartsuaren bigarren ekitaldia ta epilogo

Etorkizun atsegiña benetan. Alabaña, olakoxe kezka batek, ezin adirazi diteken errenkura batek menperaturik ginjoazen. Ara: goiz artan zertxobait entzun zan Bilbaon, alegia, aurregunean Gernikan asitako Eusko-Ikaskuntzaren Batzarra amaitzerakoan, Erregek uste-kabeko itzaldi bat egin zuela. Itzaldi orixe zala-ta etzala, batzarkideak asaldatu ta ixkanbilka agertu zirala aretoan bertan lehenbizi, kaletan zear urrengo, Euskal Unibersidadea ojuka ta karrasika eskatuz. Eta gero, gerokoak: poliziak eraso, jendeak preso artu, elbarrituak ger-tatu...

Gure teatro- ta bide-lagun andre arek, kezka ta istillu aietatik aske ta lasai, abanikua jo ta ke astintzen zuen, aurrean genduen ikuskizuna aboa betean goresten zuen bitartean; esanaz, arrats-giroan eta illargipean begiztatuta, Germania bere jaioterriko lekurik erromantikuenen parekoa izan bear zuela, seguru asko...

Gorozika errixka atzeratuta genduen. Alako batean, biurgune batetik irtenak giñalarik, bi gizon ikusi genituen, bi guardia zibillen artean oñez zetoztela, astiro-astiro, zangoak narrastaka eta, antza zanez, loturik. Afrikar eguzki batek bete-betea jotzen zituen aien buruak. Aurrez-aurre igarotzean, txoperrak, guk ala agindu ta martxa gutxitu zuen, eta Agirresarobek, presoak ezagaturik, ojukatu zituen aien izenak... Euskal-egunkari baten Artekaria zan bata, eta bestea, Gipuzkoa'ko Diputazioan aldi artan karguduna zan jaun bat.

Jetxi giñan. Nere lagunak —atleta-itxurako gizakotea zan bera— zibillengana joanda arpegi artu zituen, zakar eta garratz, galdetzen ziela «ia nora zeramazkiten eta zergatik...» Zibillak, fusillak alxtatuaz, agindu zorrotza eman ziguten: «Ez aurrerik egiteko gero, buruñak kiskaltzerik nai ez ba-genduen...»

Arratsalde artan agertzekoa genduen liriku-drama hura, trajedia biurtzeko arriskuan zegoen eguerdiko une artantxe... Gu arazo artan sartzea alperrik izango zala ikusi eta gañera presoak bein da berriz «joateko, andik aldegitako» eskatuta, bideari jarraitzea erabaki genduen.

Gertatu hura, larri-larri, arpegia zurbil-zurbil ikusi zuen Dahmen gaizoa begiak ezeak ezuskala artu ginduen aren ondora itzuli giñanean, bere barneko zirrada agertzen zuela.

Gernika'ra eldu ta laister, Juan de Galiano Probintziako Diputaduari jazoera aren berri eman nion. Benetako adiskide genduen au; bera zan noski, iñor baldin ba-zan, Batzar-aldikoan ain ederki eman ziran jaien eragille jatorra. Abiatu zan bada, Bilbo aldera bere automobilean, presoak jasotzeko ta Gobernu Zibillera, beraren babesean eramateko asmoz.

Arratsaldean, aginduta bezela, Uarka-landara aldatu giñan. Bidta bidexkak betean, hura gizezkoa! Hura jendetza! Berebillak, jendearen marmarioen artetik doi-doi aurreratzen ziran. Leku jakiñera iritxi eta eszenariora igota, ikuskizun bat, bakan-bakana, egitan zoragarria, zabaldu zan gure begien aurrean: ibar osoa eta baita aldameneko muñoak ere, «erromes»-talde ugari-ugari batez estaliak agertzen ziran; ezin konta alako multzoa, milla koloreduna, alde batera ta bestera eten gabe kulunkatzen zana, txindurritegi baten gisara... aztu eziñeko ikusgarria, bai alafede!

Eszenako zuzentzailleak, argitasunak ematera etorrita lillura artatik atera ginduen. Gure gelatxoak estradoaren atzean zeuden, ortxe, arboladi aldapatsu batean; eta arboladi onek —atzeke teloa iduri— inguratzen eta esitzen zuen eszenario aundia. Bidetxior batetik igota gure gelatxora sartu giñan. «Gure» diot, bi lagunek banatzekoa zan eta. Agirresarobe nuen gela-lagun; bañan, aktua ongitxo aurreratu at-

tean ezpaitzuen agertu bearrik, egurastera joana zan, piñudira-edo, ni bakarrik utzita.

Teodosio de Goñi'ren irudia egin bear nuela-ta, ekin nion egitekoari. Etzan gauza zailla. Antxe nuen, alkitxo batean, nere «ma-killaje»-kutxa; eta kakoetatik zintzilika, jantzi bear nituen soñekoak. Ots aundiko zenbait teatrutan ere ez zenduen, ez, olako gelatxo ederririk arkituko! Egia esan, funtzioaren eratzailleek —bilbotar oiek, artista bezin arranditsu oiek!— aundiki-gisara egiña zuten guzia; eta —auxe da ajolik aundienekoa— antze ta atsegintasun aundienarekin. Beiñolako etxola aietan ba-zan danetarik: ukenduak-eta ipintzeko maia; ispillua; alkiak, eta baita ain bearreko dan garbi-tokia ere...

Erantzi nintzan, «bata» luzea jantzi eta ispillu-aurrean eseri, bizarra itsasteko ta Pirine'ko gudulari aundiaren buru ta arpegiera ahalik zeatzen irudikatzeke. Bero zegoen eta atea erdi zabalik utzia nuen. Andik piska batera, itzik esan gabe, buru bat —buru aundi erdisoil eta gorri bat— agertu zan. Barru-aldera begiratu zuen, uzkur-aire batekin. Nik ere begiratu nion, txintik atera gabe, ispilluaren zear. Andik laistertxo, aienatu egin zan. Miñutu batzuen buruan, ara berriz ere lengo buru bera; ontan ordea, buruarekin batean, gorputz aundi ta trinko bat, sotana beltz batean sartuta. Konpreni eziñezko itz batzuk ortz artean murdukatuaz ate-ondoko alki batean eseri zan, begiak nere gaiñetik kendu gabe. Nere soñiera begiratzen zuen, nere sorbalde-tara, ez ordea ispilluko nere arpegi-erraiñura. Bizkitartean ni ere ari begira-begira nengoen, arpegi hura gogora ekartzeko alegiñetan, ezpait-zitzaidan arrotz egiten eta. Nunbait ikusia nuen, nun ordea ez nekiela... aldizkarietako argazkietan edo, bear-bada. Alkian ongi eseririk eta arnas oska, surtzapi aundi kolorezko bat atera zuen eta burua, arpegi ta eskuak legortzen asi zan, patxara aundiz, begiak nere garrondotik aldendu gabe...

Ni, itxuraldaketa egiña ba-nuen ere, ez nintzan jaikitsera atrebitzen; Teodosio'ren arropak jazteko, lenengo gauza bait-zan larrugorri geratzea, eta ori, apaiz baten aurrean, geiegizko zeritzaidan, naiz ta apaiz hura baimenik gabe sartua izan. Ontan geundela, dotore jantzitako gizon zimel, limoe-kolore, bigote apal ta sudur kako bat, azaldu zan, atea betean. Iñazio Zubialde zan (izen jatorrez, Carlos de Gortazar) teatro munduan ezagutu ditudan musika-kritikurik ikasien eta apalenetatik bat. Kanpotar izengabea ikusi bezin azkar eskua estutu zion, maiteki esaten ziolarik: «Nere on Resurreccion maitea!»

Aski izan nuen: Herkules-irudiko apaiz ixil eta lotsati hura, R. M. de Azkue zan beraz! Bere kanta-bildumako milla ta bat doñuekin eta iztegi aundi ederrarekin nere aurtzaroko ta gaztaroko ainbeste ordu goxo pasa-azi zizkidan berbera! Nola hura aztu? eta nola

ez maitatu? «On Resurreccion bedeinkatua!»... auxe nuen betiko le-
loa, nere ordu atseginetan aren lanak irakurtzen edo beraren do-
ñuak aopean kantatzen nituen bakoitzean. Eta aurre-aurrean nuen
orain! Altxa nintzan eta bere eskuak atxemanik bero-beroki estutu
nizkion! Gizagaizoa, ni itxuraz ain aldaturik ikusita urduritu zan
pittin bat. Nunbait nere bizar basati aiek —geroxeago gurasoak il bear
zituenaren bizarrak izaki...— zer-ikusi izan zuten aren urdurian...

Eta elkar-izketari ekin genion, jo ta ke. Ziri-solas bat, solas ete-
na, solas bitxia... galderak eta erantzunak alkar jarraika, alkar joka,
alkar gainka, jauzika ta zalapartaka zijoazen batengandik besteaga-
na... eta onela egon giñan, alik-eta traspunteak, bein da berriz eta
cjuka, ikuskaria asteko zorian zegoela jakin-erazi zigun arteraño...
eta ni —bai orduko nere biotz ikara!— ia billuzian nengoela kontu-
ratu nintzan arteraño...

Etzan hura, On Resurreccion'ekin egin nuen elkarrizketa bakarra
izan. Nor gere aldetik ibilli bearrak bait-giñan, oso bakanetan arkitzen
genduen elkar-ikusteko aukera. Bañan biok izan genduen beti, gero
ta biziago, elkarren berri jakiteko irritsa, eta irrits ori, ezerk ere etzuen
eten ahal izan, nere adiskide argitsuaren eriotzak izan ezik.

* * *

Wagner izan zan, musika-barrutian, On Resurreccion'en griñarik
biziena. Beste asko bezela, bere buru-gogoak zertzen ari zan denbo-
retan, Bayreuth'en sortutako gaitzak arrapatu zuen, eta arrezkero se-
kulan ez zuen sukar artaz bere burua sendaturik ikusi nai izan. Nik
Bilbao'n zenbait illabetez lehenago, Parsifal'en eta Walkyria'n egin-
jokaldiez oroitzen zan. Aren ustez —bene-benetan ziraustan au— be-
rarak Wagner'tar teknika ta estetikari jarraituaz idatzita zuen «Urlo»
opera, aginduta bezela egiña, etorriko zitzaidan neri, aukera-aukera-
koa, bada bere protagonista, «Ontzi-iratxo» («Barku fantasma»)-ren
arako Erik bezelaxe, eiztaria baitzan... Bere-bere egiten zuen gogo
beroz Wagner'en ustekizun hura, alegia, opera bateko itzak eta mu-
sikak autore bakar batenak izan bear dutela, antzelan bizigarri ta egiaz-
ko bat iñoiz egingo bada. Eta «leit-motiv» (edo «soñu-gidaria») edo-
noiz ta nun-nai erabili bear dala...

Bere teoria ta uste oriek guziak egiztatu ahal izan nituen andik
egun gutxi barru, Bera nere sorterrian «Urlo»aren partitura, egi-
lleak bialita jaso nuenean. Obra ontan egin zuen lana, benetan mires-
garria da. Beste ainbeste esan genezake ere, langille porrokatu arek
konposatu zituen beste obrez ere, esaterako: «Ortzuri» opera (ager-
tugabea oraiño), «Pasa de chimbos» eta «Vizcaytik Bizkaira» deri-

tzaten zarzuelak; kantatak, romanzak eta abar —musikadunak baizik ez aipatzeko—. Opera ta zarzuela oriek ez dutela, maixeatzaille batzuen iritzian, eszenariora igotzeko bear añako gaitasunik? Baliteke, eta ezta arritzeko. Teatro-teknika ezta goizetik gaberañio ikasi liteken gauza, baña ezta ikasi-eziña ere, teknika dalako ain zuzen. Ba-dira musikalaririk —Meyerbeer bat, adibidez— «Txontxongilloak dantzazten» —bai eszenariokoak eta bai salakoak ere batzutan...— aparte-ko trebetasun bat zutelako, beren denboretan famatuak izan ziranak, bañan gure egunetan kaxkar, eta nolabaitekotzat jotzen ditugunak; eta badira beste asko berriz, musikalarik iaio ta meritudunak izan arren, eszenan agertzen saiatu diran bakoitzean, porrot eginda, ausiabartzak baizik jaso ez dituztenak.

Azkue'ren antze giartsu ta tankeratsuak —egia esan bear eta egia esan— eztu teatro-lanetan geiegi argitu, esandako arrazoiengatik eta gañera apaiza zalako. Arrazoi berberengatik, aren aurretiko beste batek ere —bera bezela musikagille, apaiz eta euskaldun zan don Hilarión Eslava eta Elizondo'k— ez zuen iritxi ahal izan, teatru-alegi barrutian beñepein, bere goiarnasak eta jakinduriak eskatzen zuten arrera ona. Bere gaiean eskeñi genion saioan azaldu dugu zergatik gertatu zan ori.

Dana dala, Azkue jaunari buruz, auxe esan dezakegu, argi ta garbi: aberri-operaren barrutian berak egin zuen ekiñaldia, grifiñ gabeko kritikalariek ao batez esaten dutena egia dalako beste argibide bat bezela geldituko dala, alegia: bera izan zala «Eusko-Pizkunde» zeritzan eta deritzan mugida oñazetsu ta ospegarri aren lenengo eragillea.

Madrid, 1966-VII-25.

